

Nominatietekst AICA-Prijs 2020

Jury: Steven Aalders, Machteld Leij, Sophia Zürcher

September 2020

AICA

AICA

AICA

AICA

Op passende afstand van elkaar in dit coronatijdperk kwam de jury van de AICA-Prijs 2020 bij elkaar met de mooie taak om de drie beste tentoonstellingen van 2017, 2018 en 2019 in Nederland te selecteren. Er was een formele eis: de tentoonstelling mocht niet overgenomen zijn door een andere instelling, en diende geproduceerd te zijn in Nederland of in samenwerking met een buitenlandse instelling. Er waren ook inhoudelijke eisen, die meerdere koffies vroegen om afgestemd te worden.

Een tentoonstelling moet een visueel schouwspel bieden en dingen op een nieuwe manier laten zien. Een kunstenaar kan onderwerpen vanuit een nieuwe invalshoek belichten, of de tentoonstelling kan als een installatie zodanig zijn ingericht dat er ontdekkingen worden gedaan; bijvoorbeeld als modernistische kunst op een zeer hedendaagse manier wordt gepresenteerd. De werking van beeldende middelen wordt onderzocht en dat kan er zomaar toe leiden dat de kleuren sprankelender worden, het licht helderder, en onvermoede dwarsverbanden zich openbaren.

Het viel de jury op dat in veel tentoonstellingen van de afgelopen periode de geschiedenis een rol speelt. Politiek en actualiteit worden niet geschuwd. Terwijl de maatschappij met horten en stoten de impact van het koloniale verleden onder ogen probeert te zien, zijn beeldend kunstenaars al langer bezig met een introspectieve, onderzoekende en avontuurlijke blik op het verleden, op machtsongelijkheid en de manier waarop geschiedenissen worden geschreven. En precies dat laatste wordt losgeweekt, doorgelicht, heroverwogen en omgevormd. De beeldende kunst loopt voorop en de maatschappij volgt langzaam. Dat is een goede kwaliteit, maar tegelijkertijd is het jammer dat de kunst voornamelijk opereert binnen de veilige muren van musea en tentoonstellingsruimten.

Het zicht op het verleden en daaruit voortvloeiend een mogelijke toekomst, spreekt uit het werk van twee genomineerden van deze editie van de AICA-prijs, niet geheel toevallig opgegroeid in oorlogsgebied. Met de beeldende kunst hebben ze een vrije onderzoeksmethode gevonden. Ze leiden hun publiek langs historische pijnpunten als slavenhandel en oorlog, langs de geschiedenis van fotografie, langs feit en fictie. Deze twee kunstenaars hebben in hun werk een gelaagdheid waarin dromen en nachtmerries, waarheid en onwaarheid elkaar in een beeldend, meeslepend evenwicht houden. Ze vertellen dat in fascinerend beeld of geluidsinstallaties, die wel degelijk mooi en betoverend kunnen zijn, zonder dat de prangende noodzakelijkheid erachter uit het zicht verdwijnt.

Er was weinig overlap in de door de leden van de jury bekeken tentoonstellingen, zodat de shortlist ruimte biedt voor meerdere visies op wat de beste tentoonstellingen van de periode tussen 2017 en 2019 waren.

De jury koos voor drie tentoonstellingen die in de afgelopen jaren volgens haar laat zien wat kunst in het beste geval kan bewerkstelligen: visuele en geestelijke prikkels creëren die het publiek subtiel of juist ingrijpend weten te raken. De volgende nominaties doen precies dat, en meer. Op chronologische volgorde:

1.

Rana Hamadeh, 'The Ten Murders of Josephine', opera-installatie, was te zien van 8 september t/m 15 december 2017 in Witte de With Rotterdam. Curatoren: Natasha Hoare, Samuel Saelemakers, Rosa de Graaf, Patrick C. Haas.

Rana Hamadeh's 'The Ten Murders of Josephine' was een veelvormig operaproject in expositieruimte Witte de With. Verhaalfragmenten werden aaneengesmeed in een tentoonstelling, die als een geluidskunstwerk in 45 minuten door de zalen meanderde. Het publiek volgde het geluid, nam soms deel door een rinkelende telefoon op te nemen. De rode draad van haar kunstwerk is het idee van ongehoorde stemmen, van niet-gehoorde getuigenissen. Het meest aangrijpende verhaal is dat van slavenchip de Zong. De bemanning gooide 150 totslaafgemaakten overboord, om de verzekering op te lichten. Een rechtszaak in 1783 tussen rederij en verzekeraar ging vervolgens om de vraag of er sprake was van fraude of niet. Maar nooit gehoord waren de stemmen van de slachtoffers in dit proces, of hun vertegenwoordigers.

Het idee dat rechtspraak de machthebbers dient, en niet degenen zonder macht, de plaats van het juridisch subject, zoals Hamadeh dat noemde, vertaalde ze in een technisch complex geluids- en installatiekunstwerk met geluid, fragmenten van teksten, zang, een machine die zich door een orgelboek heen vreet. Teksten lichtten rood op in LED-displays. Stoelen nodigden uit tot lang verblijven, tot luisteren. Hamadeh richtte de expositie in als opera machine: alle onderdelen waren klaar om in beweging gezet te worden. Schemata aan de muur gaven een houvast, als een libretto met daarin verhaallijnen geschetst, onder meer de tien manieren waarop Josephine, een muis afkomstig uit een verhaal van Kafka, de dood vindt, maar ook de bouwstenen van de opera (onderwerpen als Guantanamo Bay, onhoorbare stemmen, recht en onrecht, het bijbelse en zoveel meer).

Op 14 en 15 december 2017 in Theater Rotterdam kwam de opera tot leven. Performers zongen, de artefacten uit de tentoonstellingen speelden hun rol in het geheel. De opera vond plaats in de zaal, het podium werd gebruikt als ontvangst van het publiek, dat een voor een werd omgeroepen om toe te treden. Je was niet meer onzichtbaar als publiek, maar onderdeel van de voorstelling. Zo liet Hamadeh je nadenken over je eigen rol bij het schouwtoneel van de wereldgeschiedenis. Verstoppen was geen optie meer.

Hamadeh's opera wist te betoveren in geluid, tekst en beeld. Er klonk bijvoorbeeld een vrolijke kattenvoerreclame. Maar de vrolijkheid was misleidend: het liedje werd gebruikt als martelmethode in Guantanamo Bay. Zo is geluid in de handen van Hamadeh nooit zomaar iets zonder keerzijde, maar een element in een betoog over geluid als middel, om te martelen, om uit te wissen, maar ook om zichtbaar te maken. De onderliggende onderwerpen, slavernij, onmacht, geweld van een overheid tegen een individu, vertaalde ze in geluid, soms bijna abstract, soms onderhuids ongemakkelijk. Dit veelvormige project dat zowel technisch als theatraal intrigeerde, leunde stevig op geschiedenis, tekst en onderzoek. De zeggingskracht van haar werk had zowel een beeldende als theoretische pendant. Ze benaderde haar complexe thematiek op een associatieve manier. Ergens tussen de regels en tussen de zang zit altijd die belangrijke zoektocht naar hoe de maatschappij vorm is gegeven door denkbeelden en acties uit het verleden, wie de macht heeft en wie niet. Hamadeh maakt obscure stemmen weer hoorbaar. Daarmee sprak ze overtuigend met haar ruimtelijke installaties in Witte de With en de opera alle zintuigen van haar publiek aan.

2.

Walid Raad, 'Let's be Honest, the Weather Helped' was te zien van 18 mei t/m 13 oktober 2019 in het Stedelijk Museum Amsterdam. De tentoonstelling is samengesteld door het Stedelijk Museum Amsterdam (curator Hripsimé Visser) in samenwerking met Moderna Museet, Stockholm (curator Fredrik Liew)

In de tentoonstelling 'Let's be Honest, the Weather Helped' in het Stedelijk Museum Amsterdam exposeerde Walid Raad drie objecten die elk niet een, maar twee schaduwen op gekleurde panelen in de museumzaal, wierpen. Het verhaal wil dat deze objecten uit de collectie van het Departement des Arts de l'Islam uit het Louvre in Parijs komen, en *in transit* van Frankrijk naar het Louvre Abu Dhabi hun 'gezicht' én hun schaduw verloren. Toen een wanhopige conservator een nepschaduw schilderde, lokte dit kennelijk de oorspronkelijke schaduw terug naar zijn eigenaar; het werk heeft sindsdien twee schaduwen. Raad toonde in zijn solotentoonstelling foto's, video's, collages, schilderijen en sculpturen, teksten, ontwerptekeningen. In een aantal performances reeg hij alles aaneen in een wervelend verhaal, waarbij hij zijn publiek van powerpointpresentatie naar kunstwerk en weer terug, meesleepte. Bij geen enkel van zijn werken, kon je echter zeker weten of wat je ziet en wat de tekstbordjes je erover vertellen, harde feiten waren. Zijn verhalen zijn in hun absurditeit in eerste instantie vooral grappig. Maar langer door de tentoonstelling lopend, en alles bij elkaar bezien, ontstaat een wrange bijmaak die steeds meer gaat overheersen. Wantrouwen, en de daarbij samengaannde onzekerheid, vertragen de pas. Het is duidelijk dat Raad de westers-georiënteerde musea in het Midden-Oosten wantrouwt, evenals machtshebbers, geldstromen, geschiedschrijving. *Zie ik dit echt?* Raad heeft een vorm gevonden om museumbezoekers deelgenoot te maken van zijn gevoelens - hoe sterk zijn Libanese achtergrond en ervaringen ook verschillen van die van de gemiddelde (westerse) bezoeker van dit Amsterdamse museum.

Het pleit voor het Stedelijk Museum dat het zeven zalen reserveerde voor de eerste solotentoonstelling in Nederland van deze speelse verhalenverteller. In iedere zaal weer deed Raad je twijfelen aan de betrouwbaarheid van wat je ziet en leest. Uiteindelijk liet hij je ook bungelen in je oordeel of deze tentoonstelling nou geestig of zeer verontrustend is. Die verbijsterende onzekerheid biedt – ook een jaar later nog – als een gapend gat een opening naar nieuwe inzichten.

Overdonderend, maar zonder belerend vingertje, zat het Stedelijk Museum met de tentoonstelling bovenop deze tijd waarin mensen, culturen en gedachten *in transit* zijn. De tentoonstelling liet zien dat ergens in de reis tussen 'oost' en 'west' altijd iets verloren gaat, en er ook altijd iets bij komt.

3.

Edgar Fernhout, 'Licht in kleur' was te zien van 23 juni t/m 10 november 2019 in Museum Kranenburgh, Bergen. Curator: Rudi Fuchs

Een goede tentoonstelling verandert je blik. Iets wat je dacht te kennen wordt nieuw. 'Kunst is de dingen nieuw laten zien', zegt Rudi Fuchs. Dat gold ook voor de vele tentoonstellingen die hij als museumdirecteur maakte. Daarin verraste hij het publiek met ongewone opstellingen en combinaties. Typerend voor hem is een uitgebalanceerde inrichting, die hij samenstelt uit contrasterende kunstwerken of concepten. Het lijkt alsof de dingen uit elkaar zijn gehaald en opnieuw in elkaar zijn gezet. In een van zijn eerste tentoonstellingen plaatste hij een minimalistische doos van Donald Judd bij een conceptueel doek met strepen van Buren en een neo-expressionistisch olieverfschilderij van Georg Baselitz. Het vormde een

harmonisch ensemble. Een dergelijke vrijheid is nu geaccepteerd, maar indertijd was zo iets nog niet vertoond. Het kon volgens Fuchs 'omdat het tijdgenoten zijn'. In een van zijn wekelijkse stukjes voor *De Groene Amsterdammer* wordt een rauw schilderij over een verkrachting van Tracy Emin in relatie gebracht met een Bijbelse voorstelling op een ets van Rembrandt. Stilistische, historische of anekdotische motieven spelen geen rol. Het gaat er puur om het publiek te laten kijken. Bij het ensceneren is gestreefd naar een balans van volume, gewicht, kleur en licht. Zo komt de inhoud in een nieuw licht te staan. Dat leverde decennialang prachtige tentoonstellingen op in Eindhoven, Kassel, Turijn, Den Haag, Amsterdam en andere plaatsen, waar hij uitgenodigd werd om exposities te bedenken en in te richten. Ook nu nog maakt Fuchs sporadisch een tentoonstelling, op kleine schaal weliswaar, zoals vorig jaar 'Edgar Fernhout, licht in kleur' in Museum Kranenburg in Bergen.

Voor deze tentoonstelling selecteerde Fuchs werken uit de laatste periode van de schilder Fernhout, met wie hij bevriend was. Na de dood van zijn moeder, Charley Toorop, maakte de kunstenaar een bevrijdende stap, en kwam tot bloei in een prachtige verstilde late stijl. De abstracte doeken, zonder referentie aan het landschap rondom Bergen, zoals in eerder werk, maar vol van licht en beweging, hingen nu op een steenworp afstand van het atelier waar ze jaren geleden waren ontstaan. Aan het begin en aan het eind van de rondgang hing een schilderij uit een vroege periode met een herkenbaar motief, een zeegezicht. De begrenzing van strand, branding en lucht zijn vaag aangegeven. Een ritmisch patroon van dansende toetsen bedekt het gehele geverfde oppervlak. Daarmee was de toon van de samengebrachte werken gezet. In de dicht in elkaars nabijheid gehangen schilderijen overheerst het wit, soms met geel, lichtblauw of roze. Te midden van deze lichtgekleurde atmosfeer vormde een wand met een rij donkere, nachtblauwe doeken, als een donker naaldbos in duingebied, een contrapunt. De strenge presentatie bracht het werk van tijdgenoten als Robert Ryman en Agnes Martin in herinnering. Was de context van de tentoonstelling van de Bergense kunstenaar dus enerzijds lokaal, anderzijds bracht de presentatie het werk op een internationaal contemporain niveau.

De kunst van Fernhout heeft de tand des tijds doorstaan. Het voegt zich gemakkelijk tussen hedendaagse kunstwerken zoals nu in museum Voorlinden. Een nieuwe generatie kunstenaars refereert aan zijn schilderijen, zoals onlangs nog Yael Davids in haar expositie in het Van Abbemuseum. Met Fuchs begon een grotere rol voor de curator. Hij maakte internationaal school. Van Abbe-directeur Charles Esche noemde hem 'de belangrijkste tentoonstellingsmaker van de twintigste eeuw in Nederland'. In Nederland heeft hij daar nog nooit een prijs voor gekregen. De leden van AICA Nederland kunnen hem alsnog honoreren voor zijn invloedrijke curatorschap door te kiezen voor deze tentoonstelling.